

**ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ
ЕМОЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ
ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ:
РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ**

Інтенсивні економічні, політичні, соціальні та психологічні процеси на сучасному етапі розвитку України торкаються глибинних інтересів кожної людини. У такому мінливому і динамічному світі виникає гостра суперечність між, з одного боку, системою суспільних вимог до кваліфікації та якості підготовки майбутніх фахівців, з іншого – можливостями особистості, яка щодня опиняється під впливом складних життєвих ситуацій різного характеру.

Одним із важливих чинників, що впливає на професійне становлення фахівців професій типу “людина – людина”, є емоційна компетентність як якість, що характеризує реальну здатність якісно здійснювати професійні дії, запобігаючи “професійному вигоранню”. Представнику цього типу професій потрібно вміти налагоджувати контакти, підтримувати стосунки, активно взаємодіяти, досягати взаєморозуміння у процесі виконання професійних функцій, розбиратися в поведінці людей, розуміти їх емоційний стан і потреби, надавати емоційну підтримку, знаходити індивідуальні підходи, емоційно адекватно реагувати на гнів, невдоволення, критику з боку інших, зберігати рівновагу в конфліктних ситуаціях, тобто бути підготовленими до ефективної комунікації та емоційно розумної поведінки. Тому психограми більшості професій сфери “людина – людина” містять такі професійно важливі якості (ПВЯ) та властивості, як емоційна стриманість, емоційна врівноваженість, емпатія, здібності управляти власними емоціями у спілкуванні тощо.

У спеціальних психологічних дослідженнях встановлено, що високий рівень емоційної компетентності є передумовою успіху в професіях, пов’язаних з інтенсивною взаємодією з іншими людьми. Окрім того, вміння управляти власним емоційним станом та емоціями оточуючих сприяє покращенню результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів. Як свідчать наукові дані, при переживанні позитивних емоцій під час навчальних занять працездатність студентів підвищується на 30-40%, а емоційність лежить в основі близько 30% чинників, які формують ставлення студентів до лекцій [1, с. 47].

Отже, підвищення рівня емоційної компетентності майбутніх фахівців професій типу “людина – людина” є однією з найважливіших психолого-педагогічних проблем, актуальних не лише для професійного становлення, а й для особистісного розвитку; важливим завданням сучасної освіти, зокрема професійної.

У психолого-педагогічній літературі висвітлені фундаментальні теоретичні й експериментальні дослідження, які стосуються закономірностей становлення емоційної сфери, загальних аспектів проблеми емоцій, емоційної зрілості (праці Г. Бреслава, О. Запорожець, О. Кульчицької, А. Ольшаннікової, А. Ребер, А. Сухарева, О. Чебикіна, О. Яковлевої та ін.), емоційного інтелекту (Р. Бар-Он, Д. Гоулмен, Д. Карузо, Д. Люсин, Дж. Мейер, П. Селовей та ін.).

Незважаючи на те, що означена проблематика знайшла своє висвітлення у низці наукових праць, деякі її аспекти, що стосуються виявлення й аналізу детермінант емоційної компетентності в період оволодіння професією, залишилися недостатньо дослідженими.

Мета статті полягає у висвітленні результатів проведеного експериментального дослідження, спрямованого на виявлення психологічних (внутрішніх) чинників емоційної компетентності учнів ПТНЗ сфери обслуговування.

Професійне становлення особистості є складним процесом взаємодії інтелектуального й емоційного розвитку. У наш час свідченням зростаючого інтересу дослідників до дослідження людських емоцій є поява тенденцій до використання таких категоріальних концептів, як “емоційна розумність” [8, с. 3-7], “емоційне самоусвідомлення” [2], емоційна обдарованість, емоційна креативність, емоційна зрілість, емоційне мислення, емоційна регуляція тощо. У сучасних зарубіжних і вітчизняних теоріях емоція вважається особливим типом знання. Відповідно до цього підходу впроваджується поняття “емоційний інтелект” (EI), який відображає ідею єдності афективних та інтелектуальних процесів і розглядається більшістю авторів як підструктура соціального інтелекту.

У парадигмі традиційної психології виникненням емоцій управляти неможливо, оскільки цей процес безпосередньо пов’язаний з фізіологією. А це, своєю чергою, впливає на можливості людини управляти самими емоціями. Привабливість теорій емоційного інтелекту полягає у тому, що управління емоціями – це навичка, яку можна сформулювати і розвивати. Очевидно, що емоційні властивості й особливості значною мірою зумовлені типом вищої нервової діяльності індивіда, проте у процесі соціалізації вони зазнають

значних змін, отримують соціальну огранку. Людина вчиться стримувати безпосередні емоційні прояви, вдається до їх маскуванню й імітації, формує емоційну стійкість і толерантність.

У психології емоційного інтелекту можна виділити декілька провідних теорій: теорія емоційно-інтелектуальних здібностей Д. Карузо, Дж. Мейєра, П. Селовея, теорія емоційної компетентності Д. Гоулмена, некогнітивна теорія емоційного інтелекту Р. Бар-Она; двокомпонентна теорія емоційного інтелекту Д. Люсина [5; 17; 18]. Змістовою характеристикою емоційного інтелекту, яка об'єднує зазначені теорії, є сукупність ментальних здібностей розуміння й управління власними емоціями й інших людей. Емоційний інтелект відображає, головним чином, внутрішній світ особистості, ступінь розвитку її самосвідомості, самоконтролю, мотивації, комунікативних умінь тощо.

У структурі емоційного інтелекту виокремлюють два аспекти: внутрішньоособистісний (розуміння власних емоцій та управління ними) і міжособистісний (розуміння емоцій інших людей і управління ними).

Майже одночасно з поняттям емоційного інтелекту Р. Бак запровадив у галузь психології поняття емоційної компетентності як здібність діяти згідно з внутрішнім середовищем власних почуттів і бажань. Учений звертає увагу на те, що емоційна і соціальна компетентність взаємозалежні та взаємозумовлені: адекватне емоційне спілкування з довіллям покращує взаємодію з іншими людьми, а також сприяє розумінню власних почуттів і бажань. Р. Бак висуває положення, що “все, що реальне, є емоційним”, а раціональною є лише наступна лінгвістична обробка емоційно оціненої реальності [16].

Отже, емоційний інтелект, емоційна компетентність у наукових психологічних концепціях визначаються як сукупність інтелектуальних здібностей до розуміння емоційних станів і управління ними і, на наш погляд, є основою для розроблення емоційних компетенцій, які сприятимуть ефективності діяльності у сфері “людина – людина”.

У нашому дослідженні категорія “емоційна компетентність фахівця сфери обслуговування” розглядається як його усвідомлена готовність до реалізації емоційних компетенцій, необхідних для конструктивного вирішення професійних завдань. У свою чергу, компетенції – це адекватне конкретній професійній ситуації та своєчасне застосування емоційного досвіду, знань, цінностей у їх органічній єдності.

Особистісний рівень прояву емоційної компетентності розглядається нами як результат внутрішньої діяльності особистості, спрямованої на оволодіння собою, на перетворення внутрішнього світу. При цьому слід наголосити на ціннісній сутності емоційної компетентності, на її функціональній властивості відображати внутрішній світ особистості. Міжособистісний рівень є результатом зовнішньої діяльності, яка спрямована на перетворення оточуючого світу та виявляється у спілкуванні та взаємодії з соціальним середовищем.

Емоційна компетентність формується у процесі життєдіяльності під впливом генетичних передумов, зовнішніх і внутрішніх детермінант. За теорією С. Рубінштейна, зовнішні умови впливають на розвиток особистості через внутрішні, суб'єктивні умови [10, с. 623-626]. Це означає, що від природи індивіда, його потреб, системи ставлень залежить, що саме із зовнішнього, об'єктивного оточення є для нього значущим і стає чинником активності й розвитку [11, с. 90]; дії людини є не лише реакцією на зовнішні подразники, а й опосередковані її внутрішніми настановами, мотивами й потребами [3, с. 454].

Отже, розвиток особистості здійснюється на основі її постійної взаємодії з соціальним середовищем, у якому вона черпає необхідні для її соціалізації засоби (цінності, ідеали, норми, знання, вміння, навички тощо). Формування емоційної компетентності розглядаємо як одну з основних і найважливіших умов становлення особистості та її самоздійснення у суспільстві, як частину більш широкого процесу соціалізації.

Логіка дослідження вимагає окремого аналізу внутрішніх (індивідуально-психологічні якості) та зовнішніх чинників, що впливають на формування і розвиток емоційної компетентності. З метою виявлення особливостей розвитку емоційної компетентності учнів ПТНЗ, а також внутрішніх чинників, які найбільшою мірою впливають на її формування, проведено констатувальний пошуковий експеримент. У дослідженні взяли участь 128 учнів віком від 15 до 17 років Львівського професійного ліцею торгівлі та сфери послуг.

Методики та показники особистості учнів ПТНЗ, що опрацьовувалися у процесі дослідження, наведені в табл. 1.

Статистичне опрацювання одержаних шляхом психодіагностики емпіричних даних виконане з використанням пакета комп'ютерних програм Statistica 6. Для визначення психологічних чинників впливу на розвиток емоційного інтелекту використано методику, запропоновану М. Шейнісом [14, с. 63-67].

Методики дослідження емоційних якостей учнів ПТНЗ

№ з/п	Методика	Змінні	Показники
1	2	3	4
1.	Соціально-демографічні дані	вік стать	П0
2.	Методика діагностики емоційного інтелекту МЕІ	Усвідомлення власних почуттів і емоцій Управління власними почуттями й емоціями Усвідомлення почуттів і емоцій інших Управління почуттями й емоціями інших Інтегральний показник емоційного інтелекту	П2 П3 П4 П5 П6
3.	Методика дослідження особистості FPI (модифікована форма В)	Невротичність Спонтанна агресивність Депресивність Дратівливість Товариськість Врівноваженість Реактивна агресивність Соромливість Відвертість Екставерсія – інтроверсія Емоційна лабільність Маскулінізм – фемінізм	П7 П8 П9 П10 П11 П12 П13 П14 П15 П16 П17 П18
4.	Методика виявлення рівня само актуалізації САМОАЛ А. Маслоу	Орієнтація у часі Цінності Погляд на природу людини Потреба у пізнанні Креативність Автономність Спонтанність Саморозуміння Аутосимпатія Контактність Гнучкість у спілкуванні Загальний показник самореалізації	П19 П20 П21 П22 П23 П24 П25 П26 П27 П28 П29 П30
1	2	3	4
5.	Методика “Тривожність студентів” (Модифікація опитувальника Ж. Тейлора)	Тривожність (емоційна нестійкість)	П31

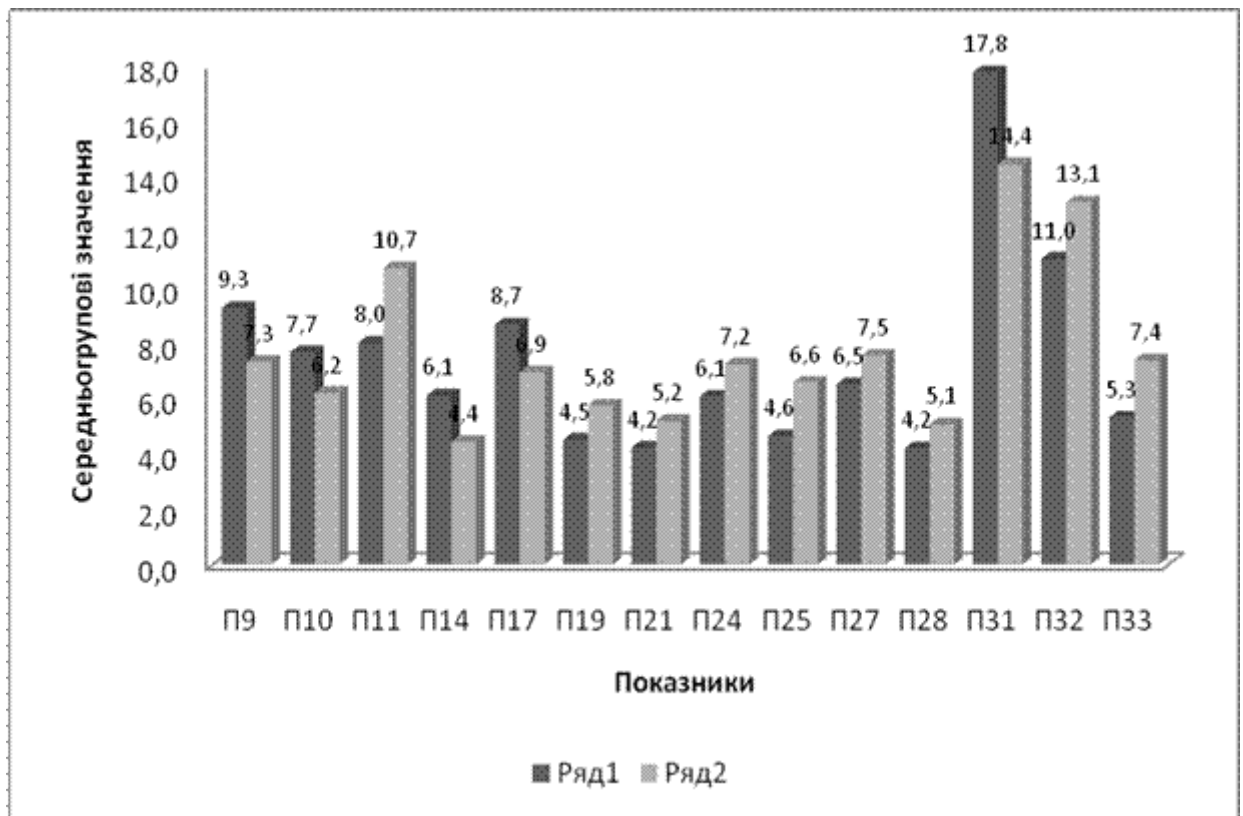
6.	Методика діагностики мотивації успіху та боязні невдачі	Мотивація досягнення	П32
7.	Методика “Продуктивність вербалізації емоцій”	Продуктивність вербалізації емоцій	П33

Для проведення порівняльного аналізу ми розділили вибірку досліджуваних на дві групи, до складу яких увійшли учні з високими та низькими показниками емоційного інтелекту (згідно з результатами тестування за методикою дослідження емоційного інтелекту MEI). Порівняльний аналіз (за критерієм Манна–Уїтні U) цих двох груп дозволив визначити статистично значущі відмінності між ними за такими показниками застосованих методик: депресивність – П9 ($p < 0,021$), дратівливість – П10 ($p < 0,018$), товарицькість – П11 ($p < 0,00003$), сором’язливість – П14 ($p < 0,007$), емоційна лабільність – П17 ($p < 0,004$), орієнтація у часі – П19 ($p < 0,006$), погляд на природу людини – П21 ($p < 0,04$), автономність – П24 ($p < 0,015$), спонтанність – П25 ($p < 0,002$), аутосимпатія – П27 ($p < 0,027$), контактність – П28 ($p < 0,02$), загальний показник самореалізації – П30 ($p < 0,00002$), тривожність студентів – П31 ($p < 0,003$), мотивація досягнень – П32 ($p < 0,003$), продуктивність вербалізації емоцій – П33 ($p < 0,03$).

Відмінності між групами учнів із високими та низькими показниками емоційної компетентності за показниками психодіагностичних методик зображено на рис. 1.

Таким чином, учням із високим рівнем емоційної компетентності властиві низькі показники депресивності, дратівливості, соромливості, емоційної лабільності, тривожності та високі показники товарицькості, контактності, автономності, спонтанності, продуктивності вербалізації емоцій, мотивації досягнень.

Для дослідження взаємозв’язків між окремими показниками та виявлення узагальнених характеристик ми застосували факторний аналіз. Результатом факторного аналізу є перехід від множини вихідних змінних до меншого числа нових змінних (узагальнених характеристик), тобто факторів, які інтерпретуються як причина сумісної мінливості декількох вихідних змінних [7, с. 252; 4, с. 43-47].

Примітки: літери за шкалою абсцис означають: П9 – депресивність; П10 – дратівливість; П11 – товариськість; П14 – сором’язливість; П17 – емоційна лабільність; П19 – орієнтація у часі; П21 – погляд на природу людини; П24 – автономність; П25 – спонтанність; П27 – аутосимпатія; П28 – контактність; П31 – тривожність; П32 – мотивація досягнення; П33 – продуктивність вербалізації емоцій.

Умовні позначення: ряд 1 – середньогрупові значення показників учнів із низьким рівнем емоційної компетентності; ряд 2 – середньогрупові значення показників учнів із високим рівнем емоційної компетентності.

Рис. 1. Відмінності між групами учнів за показниками психодіагностичних методик

До першого фактора, який ми назвали “*Емоційні властивості*”, увійшли показники методики FPI: врівноваженість (0,903), депресивність – П9 (-0,847), емоційна лабільність – П17(-0, 824), невротичність – П7(-0, 789), дратівливість – П10 (-0,772), сором’язливість – П14 (-0, 631).

Емоційно компетентні учні характеризуються врівноваженістю та низькими показниками невротичності, емоційної лабільності (емоційна зрілість, спокій, невимушеність, відсутність внутрішньої напруженості, об’єктивність в оцінці себе й інших людей, висока вимогливість до себе, задоволеність собою і своїми успіхами, постійність у планах і захопленнях, готовність дотримуватися соціальних норм й вимог, адаптивність); низькими показниками депресивності й сором’язливості, що знаходить вияв у природній

життєрадісності, енергійності, сміливості, впевненості у незнайомих ситуаціях, схильності до розумного ризику, успішності у виконанні різних видів діяльності, адекватності самооцінки; низькими значеннями показника “дратівливість” (відчуття відповідальності, сумлінність, надійність у справах, високий самоконтроль поведінки).

Не можна не погодитися з О. Філатовою в тому, що емоційний інтелект забезпечується самоконтролем, який полягає в умінні “дозувати” емоції, і проявляється у сфері спілкування [12, с. 100-103]. Більше того, індивід із високим рівнем ЕІ “бере на себе відповідальність за власний емоційний стан” [2, с. 232], емоційну реакцію. Контроль емоцій не означає їх стримування зусиллям волі, а вибір адекватної емоційної реакції залежно від ситуації. Особистості, що володіють цією навичкою, знаходять способи контролювати руйнівні емоції й імпульси, навіть використовувати їх на користь справи; зберігати спокій і розсудливість, зокрема в умовах сильного стресу або під час кризи.

Отже, емоційна компетентність проявляється у стабільності поведінки й умінні регулювати певною мірою свій настрій, зосереджуючи свідомість на позитивних аспектах життя; стійкості до різних емоціогенних впливів і труднощів, цілеспрямованості у досягненні цілей, комунікативній толерантності тощо.

Другий фактор – *“Ціннісно-творче ставлення до життя”* – об’єднує показники методики САМОАЛ “цінності” – П20 (0,877) і “креативність” – П23 (0,875).

Емоційна компетентність відображає внутрішній світ людини. Важливим її аспектом є сформованість цінностей особистості, що самоактуалізується. До них А. Маслоу відніс такі: істина; добро, краса, цілісність, життєвість, унікальність, досконалість, справедливість, порядок, простота, самодостатність та ін. Перевага цих цінностей вказує на прагнення до гармонійного буття, психологічного благополуччя і здорових стосунків з оточуючими. Саме цінності допомагають обирати кращий спосіб поведінки у різних життєвих ситуаціях. Мотивація такої поведінки зумовлена не зовнішніми, а внутрішніми чинниками.

З часів Аристотеля і Платона в емоціях і почуттях уособлювали філософію творчості. Останнім часом зростає увага дослідників до питань зв’язку емоцій із творчістю. Особливий інтерес викликає поняття “емоційна креативність”: у цьому підході сама емоція розглядається як творчий акт [15, с 269-299]. Емоційна креативність визначається розвитком нових, ефективних і аутентичних емоційних реакцій. Аутентичність емоційної реакції полягає у її відповідності

потребам, цінностям, інтересам особистості й адекватності зовнішнього вираження через міміку, жести, голос, рухові реакції. Відсутність зовнішнього прояву емоцій не говорить про відсутність емоцій, людина може приховувати свої переживання, заганяти їх вглиб, що може стати причиною тривалого психічного напруження, негативно вплинути на стан здоров'я. Відвертість як щире вираження своїх почуттів і переконань сприяє здоровим й аутентичним стосункам.

Отже, другий фактор відображає сформованість цінностей особистості у поєднанні з творчим ставленням до життя і творчим самовираженням.

Третій фактор – *“Позитивне ставлення до себе”* – охоплює показники методики САМОАЛ: аутосимпатія – П27 (0,708), само розуміння – П26 (0,681), спонтанність – П25 (0,609). Високі бали за цими шкалами свідчать про чутливість людини до своїх бажань і потреб, позитивне ставлення до себе (з повагою і гумором), упевненість, довіру до навколишнього світу, природність самовираження.

Учні з високими показниками зазначених шкал із готовністю опановують новими знаннями та навичками, доброзичливо сприймають конструктивну критику і відгуки про свою діяльність. Вони зберігають відчуття реальності, володіють почуттям власної гідності, здебільшого справедливі та щирі, здатні відкрито висловлювати емоції та почуття. Їм властива самокритичність, чесність стосовно своїх достоїнств і недоліків, розуміння життєвих пріоритетів.

Четвертий фактор – *“Комунікативний потенціал”* – містить показники гнучкості у спілкуванні – П29 (0,848) та контактності – П28 (0,709), виміряні за методикою САМОАЛ. Важливими ознаками емоційної компетентності є товариськість, контактність, які виявляються у загальній тенденції до взаємно комфортних й міцних стосунків з іншими людьми, а також гнучкість, що відображає орієнтацію на особисте спілкування, аутентичну взаємодію, саморозкриття й адекватне самовираження у спілкуванні.

Комунікативний потенціал емоційної компетентності спрямований на сферу емоційного спілкування (емоційне ставлення, емоційний вплив), на продукування й осмислення власних емоційних переживань щодо ситуацій міжособистісного спілкування.

Шкали *“потреба у пізнанні”* – П22 (0,621) та *“мотивація досягнень”* – П32 (0,607) утворили п'ятий фактор, який названо *“Мотивація досягнень”*.

Основою емоційно-розумної поведінки є наявність мотиву досягнень, прагнення до максимально повної самореалізації, високої потреби у пізнанні, відкритості новим враженням, інтересу до життя (людина без оцінки і порівняння сприймає те, що є, і цінує це).

Певною мірою одержаний результат підтверджує думку одного із засновників гуманістичної психології Д. Роджерса, який вважав, що поведінка і діяльність людини завжди регулюються якимсь об'єднуючим мотивом – потребою актуалізації, тобто “властивої людині тенденції розвивати всі свої здібності, щоб зберігати і розвивати особистість” [13, с. 534-535]. Доведено, що люди з високим рівнем мотивації досягнень, звичайно, впевнені в собі, у своїх силах, в успішному результаті діяльності, шукають ситуації досягнення й одержують задоволення від вирішення цікавих завдань, рішучі в невизначених ситуаціях, не розгублюються в ситуації змагання, показують велику завзятість при зустрічі з перешкодами, готові взяти на себе відповідальність. Їх відрізняє цілеспрямованість, активність, наполегливість у досягненні мети [9, с. 396-397].

Люди, мотивовані на невдачу, зазвичай, відрізняються підвищеною тривожністю, низькою впевненістю у своїх силах, прагнуть уникати відповідальних завдань.

При розвиненій мотивації досягнення і високому рівні суб'єктивності контролю людині відкриваються можливості професійного й особистісного зростання [6, с. 214]. Отже, налаштованість на досягнення у поєднанні з високим рівнем суб'єктивності контролю закріплює в соціально-психологічній структурі особистості риси переможця, сприяє формуванню емоційно зрілої особистості, яка свідомо бере на себе відповідальність за творче життєздійснення.

Останній фактор, який об'єднав шкалу “погляд на природу людини” – П21(0,771) та інтегральний показник емоційного інтелекту – П6 (0,752) ми назвали *“Позитивне ставлення до інших людей”*.

Учні з високим рівнем емоційної компетентності добре усвідомлюють власні емоції й почуття, а також інших людей; можуть управляти своєю емоційною сферою, що зумовлює їхню більш високу адаптивність та ефективність у спілкуванні. Емоційний інтелект тісно корелює зі шкалою “погляд на природу людини”, яка відображає позитивне ставлення, природну симпатію, довіру до людей, чесність, неупередженість, доброзичливість, оптимізм (здатність підтримувати реалістичне позитивне налаштування, особливо у несприятливих обставинах).

Шість перелічених факторів описують 71,85% дисперсії, тобто значно більше половини масиву даних (перший фактор пояснює

30,7% дисперсії, другий – 13,1%, третій – 9,3%, четвертий – 7,4%, п'ятий – 6,3%, шостий – 5,05%).

Таким чином, здійснене експериментальне дослідження дало змогу визначити внутрішні психологічні чинники емоційної компетентності, до яких віднесено: емоційні властивості, ціннісно-творче ставлення до життя, позитивне мислення (позитивне ставлення до себе, до інших людей, до світу) комунікативний потенціал, мотивація досягнень у поєднанні з прагненням до пізнання. Вважаємо, що розвиток цих якостей під час психологічного супроводу професійного становлення майбутніх фахівців сприятиме підвищенню їхньої емоційної компетентності.

Результати експерименту в подальшому будуть використані для конкретизації структури емоційної компетентності фахівців сфери обслуговування, розроблення психологічних критеріїв і показників її сформованості, а також проектування соціально-психологічного тренінгу (СПТ) як психологічного засобу цілеспрямованого формування емоційних компетенцій.

1. *Вергасов В. М.* Активизация познавательной деятельности студентов в высшей школе / *В. М. Вергасов.* — К. : Вища школа, 1985. — 175 с.
2. *Власова О. І.* Психологія соціальних здібностей: структура, динаміка, чинники розвитку : монографія / *О. І. Власова.* — К. : Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2005. — 308 с.
3. *Грановская Р. М.* Элементы практической психологии / *Р. М. Грановская.* — 2-е изд. — Л. : Изд-во Ленинградского ун-та, 1988. — 560 с.
4. *Климчук В. О.* Факторний аналіз: використання у психологічних дослідженнях / *В. О. Климчук* // Практична психологія та соціальна робота — 2006. — № 8. — С. 43—47.
5. *Люсин Д. В.* Современные представления об эмоциональном интеллекте / *В. Д. Люсин* // Социальный интеллект : теория, измерение, исследования / Под ред. *Д. В. Люсина, Д. В. Ушакова.* — М. : Изд-во “Институт психологии РАН”, 2004. — С. 29—36.
6. *Матійків І. М.* Психологічні фактори впливу на формування професійної компетентності фахівців сфери обслуговування: результати експерименту / *І. М. Матійків* // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2008. — № 4. — С. 209—216.
7. *Наследов А. Д.* Математические методы психологического исследования. Анализ и интерпретация данных : учеб. пособ. — 2-е изд., испр. и доп. / *А. Д. Наследов.* — СПб. : Речь, 2006. — 392 с.
8. *Носенко Е. Л.* “Емоційна розумність” як детермінанта успішної життєдіяльності людини і шляхи її операціоналізації / *Е. Л. Носенко, Н. В. Коврига* // Вісник Дніпропетровського університету. — Педагогіка і психологія. — 2000. — Вип. 6. — С. 3—7.

9. Психологія : підручник / Ю. Л. Трофімов, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук та ін.; За ред. Ю. Л. Трофімова. — 3-є вид., стереотип. — К. : Либідь, 2001. — 560 с.
10. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. — СПб. : Питер Ком, 1999. — 720 с.
11. Савчин М. В. Вікова психологія : навчальний посібник / М. В. Савчин, Л. П. Василенко. — К. : Академвидав, 2005. — 360 с.
12. Филатова О. Эмоциональный интеллект как показатель целостного развития личности / О. Филатова // Персонал. — 2000. — № 5, — С. 100—103.
13. Хьелл Л. Теории личности / Л. Хьелл, Д. Зиглер. — 3-е изд. — СПб. : Питер, 2006. — 608 с.
14. Шейнис М. Ю. Рабочая книга психолога организации / М. Ю. Шейнис. — Самара : Бахрах-М, 2005. — 224 с.
15. Averill J. R. Emotional Creativity / J. R. Averill C. Thomas-Knowles// International review of studies on emotion / Strongman K. T. (ed.). — London : Wiley, 1991. — V. 1. — P. 269—299.
16. Buck R. Motivation emotion and cognition : A developmental-interactionist view / R. Buck // International review of studies on emotion / Strongman K. T. (ed.). — Chichester : Wiley, 1991. — V. 1. — P. 101—142.
17. Goleman D. An EI-based theory of performance / D. Goleman // The emotionally intelligent workplace / C. Cherniss, D. Goleman (eds.). — San Francisco : Jossey-Bass, 2001. — P. 27—44.
18. Mayer J. D. What is emotional intelligence? / J. D. Mayer, P. Salovey// Emotional development and EI : Educational implications / P. Salovey, D. Sluyter (eds.). — New York : Basic Books, 1997. — P. 3—34.

Стаття надійшла до редакції 21.02.2011

И. Матийкив

Психологические основы формирования эмоциональной компетентности учащихся профессионально-технических учебных заведений: результаты экспериментального исследования

В статье изложены результаты экспериментального исследования психологических факторов формирования эмоциональной компетентности учащихся профессионально-технических учебных заведений сферы обслуживания в процессе профессиональной подготовки.

Ключевые слова: эмоциональная компетентность, учащийся, профессионально-техническое учебное заведение, профессиональная подготовка.

**Psychological Principles of Vocational School Pupils' Emotional
Competence Formation: Experimental Research Results**

The article considers the experimental research results of the psychological factors of emotional competence formation of pupils at vocational schools of a services sphere in the process of their professional training.

Key words: emotional competence, pupil, vocational school, professional training.

Рецензент – кандидат психологічних наук З. Л. Становських